

Fönster mot handskriftsvärlden

TOMMY WASSERMAN

Tommy Wasserman är filosofie doktor i Nya testamentets exegetik. Han disputerade 2006 på en avhandling inom textkritik, *The Epistle of Jude: Its Text and Transmission* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2006). Han arbetar för närvarande som utbildningsledare och lektor i Nya testamentet vid Örebro Teologiska Högskola.

Inledning

Redan på ett tidigt stadium väcktes mitt intresse för den nytestamentliga textkritiken i allmänhet och handskriftsforskningen i synnerhet. I grekiskastudiet introducerades de nytestamentliga standardutgåvorna, företrädesvis United Bible Societies' *Greek New Testament*. I kurserna ingick också en kort introduktion till textkritiken. Man fick bekanta sig med några av de mest välkända handskrifterna (Chester Beatty- och Bodmerpapyrerna, samt några majuskelkodexar, *Sinaiticus*, *Vaticanus*, *Ephraemi Rescriptus*, *Bezae Cantabrigensis* och *Claromontanus*). De olika textgrupperingarna eller «texttyper», företrädda av olika manuskript eller manuskriptfamiljer, beskrevs i grova drag (alexandrinsk, «västlig», bysantinsk, caesareansk) och dessa hade man att ta hänsyn till i den *yttre* kritiken. Sedan lärde man sig att tillämpa den *inre* kritiken genom att dels fråga sig vad som är troligt att en författare skrivit på ett visst ställe med tanke på dennes teologi och stil i övrigt, och dels vilka eventuella ändringar som kan härröra från skrivare. Här lärde man sig två tumregler: föredra den svårare läsarten (*lectio difficilior*) och föredra den kortare läsarten (*lectio brevior*).¹ I praktiken var det dock ofta svårt att som student göra egna textkritiska ställningstaganden — man var ofta hänvisad till speciallitteratur, framför allt till Bruce Metzgers *Textual Commentary*.²

Något man slås av när man läser modern kommentarlitteratur är att många författare ägnar relativt liten uppmärksamhet åt textkritiken i förhållande till äldre kommentarverk; man nöjer sig oftast med att hänvisa till Metzgers kommentar. Detta har säkert flera orsaker: nya

metoder och perspektiv har tillkommit i konkurrensen; den filologiska kompetensen bland exegeter i allmänhet har minskat; och inte minst har Nestle-Aland²⁷ (=UBS⁴) kommit att bli lite av en ny «standardtext» likt *Textus Receptus* på sin tid. Informationen bakom de många olika symbolerna i den textkritiska apparaten förblir således för många ett kuriöst inslag som inte tilldrar något större intresse. Varför skulle man bry sig om några dammiga handskrifter när specialisterna redan löst frågan om Nya testamentets ursprungliga text?

Handskrifterna som fönster in i historien

För min del blev det annorlunda. Redan tidigare hade jag ett intresse för arkeologi, och när jag nu hörde talas om gamla handskrifter som hittats i

¹ Man måste dock akta sig för en alltför mekanisk tillämpning av dessa principer. Se Kurt Aland & Barbara Aland, *The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism* (övers. Erroll F. Rhodes; 2 uppl.; Grand Rapids: Eerdmans, 1995), 280–81. Principen att föredra den kortare läsarten är idag t.o.m. på väg att lida «the death of many qualifications». Se Michael W. Holmes, «Reasoned Eclecticism in New Testament Textual Criticism», 336–360 i *The Text of the New Testament in Contemporary Research: Essays on the Status Questionis* (red. Bart D. Ehrman & Michael W. Holmes; Grand Rapids: Eerdmans, 1995), 343.

² Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994).

fjärran belägna kloster eller i Egyptens torra öken- sand av vetenskapsmän och upptäcktsresande i bästa Indiana Jones-stil så var jag formligen fast. Bakom alla dessa symboler i den textkritiska apparaten dolde sig alltså riktiga fysiska handskrifter som bokstavligen bar fingeravtrycken av riktiga människor i historien — de hade en alldeles egen historia att berätta om de människor som ägt, kopierat och använt dem. Traditionellt har det allt överskuggande målet för textkritiken varit att söka komma fram till den «ursprungliga texten» och därvid har säregna manuskript och sekundära textvarianter förpassats till historiens bakgård. Även om frågan om den ursprungliga texten fortfarande tilldrar intresse så finns så många andra frågor att ställa till handskriftsmaterialet. De äldsta nytestamentliga handskrifterna tillhör de tidigaste kristna artefakterna och är som sådana ett underskattat källmaterial för forskning kring den tidiga kyrkans historia alltifrån den tid då dess urkunder nedtecknades.³ Den nytestamentliga textkritiken är dock under kraftigt tillväxt internationellt sett och läget har börjat förbättras.

Min egen forskning har varit inriktad på att undersöka Judasbrevets texthistoria. När jag gav mig i kast med att undersöka samtliga handskrifter till Judasbrevet ägnade jag särskild uppmärksamhet åt de allra tidigaste papyrushandskrifterna, P⁷², P⁷⁸, båda från ca 300 e.Kr., eftersom de kan fungera som fönster in i den kristna kyrkans tidiga historia. P⁷² (*P. Bodmer VII–VIII*) är det enda fullständigt bevarade papyrusvittnet till Petrusbrevet och Judasbrevet. Manuskriftet är en del av en samlingskodex vars omfång vuxit över tid.⁴ Kodexen innehåller hela elva olika böcker: *Jakobs Protevangelium* (= *Maria födelse*) (*P. Bodmer V*); *3 Korintierbrevet* (*P. Bodmer X*); *Salomos Ode 11* (*P. Bodmer XI*); *Judasbrevet* (*P. Bodmer VII*); *Melitos påskhomilia* (*P. Bodmer XIII*); ett fragment av en okänd hymn (*P. Bodmer XII*); *Fileas apologi* (*P. Bodmer XX*); *LXX Ps 33–34* (*P. Bodmer IX*); och *1–2 Petrusbrevet* (*P. Bodmer VIII*). Detta speci-

fika urval av bibliska och kristna apokryfiska böcker kan tyda på en medveten teologisk/apologetisk motivering bakom samlingen. I vilket fall som helst härstammar kodexen troligen från en proto-ortodox miljö i Egypten.⁵ Även de många unika läsarterna i P⁷² bekräftar denna slutsats.⁶ De unika läsarterna speglar en «kristologisk» tendens. Det kanske mest slående exemplet återfinns i Judas 5, där det i P⁷² anges att «Gud Kristus» räddade sitt folk ur Egypten!

Den andra papyrushandskriften, P⁷⁸ (*P. Oxy. XXXIV 2684*), är ett fragment av en miniatyrkodex, som troligen använts som amulett, att döma av det mycket ovanliga formatet (5,3 x 2,9 cm), den slarvigt skrivna texten och det relativt stora antalet ovanliga läsarter.⁷ Den förste utgivaren av texten, P. J. Parsons, och flera andra forskare har frågat sig varför man valt Judasbrevets text för detta speciella syfte.⁸ När jag försökt besvara denna fråga har jag pekat på den rika förekomsten av gudomliga namn och änglar i texten, vilket är vanligt i antika magiska texter. Texten innehåller även typexempel på Guds dom och frälsning (vv. 4–7) som förekommer som

⁴ För en beskrivning av skrivarna och hur samlingen vuxit fram över tid, se Tommy Wasserman, «Papyrus 72 and the Bodmer Miscellaneous Codex», 137–154 i *New Testament Studies* 51 (2005). Min rekonstruktion av kodexen som skiljer sig från *editio princeps* och efterföljande studier följs nu av Barbara Aland, «Welche Rolle spielen Textkritik und Textgeschichte für das Verständnis des Neuen Testaments? Frühe Leserperspektiven», 303–318 i *New Testament Studies* 52 (2006), 306.

⁵ Se Tobias Nicklas & Tommy Wasserman, «Theologische Linien im Codex Bodmer miscellani?», 161–188 i *New Testament Manuscripts: Their Texts and Their World* (red. T. J. Kraus & T. Nicklas; Leiden: Brill, 2006), 185–188.

⁶ Wasserman, «Papyrus», 152–153.

⁷ Tommy Wasserman, «P⁷⁸ (*P. Oxy. XXXIV 2684*): The Epistle of Jude on an Amulet?» 137–160 i *New Testament Manuscripts* (red. Kraus & Nicklas).

⁸ P. J. Parsons *et al.*, red., *The Oxyrhynchus Papyri XXXIV* (London: Egypt Exploration Society, 1968), 5; jfr Kurt Treu, «Christliche Papyri IV», 373–377 i *Archiv für Papyrusforschung* 22 (1973): 373; Klaus Junack & Winfried Grunewald, *Das Neue Testament auf Papyrus. I: Die Katholischen Briefe* (Berlin/New York: de Gruyter, 1986), 29.

³ Denna situation håller dock på att förändras i takt med ett ökande intresse för vad handskrifterna kan säga om den tidiga kyrkans historia. Se t.ex. Larry Hurtado, *The Earliest Christian Artifacts* (Grand Rapids: Eerdmans, 2006).

historiska referenspunkter i magiska sammanhang när man vill få till stånd liknande gudsgripanden på nytt. Man lägger också särskilt märke till referensen till de fallna änglarna som hålls fångna i eviga bojor under mörker fram till den kommande domen (v. 6), vilket är ett annat återkommande motiv i magiska texter. Slutligen återfinns även berättelsen om ärkeängeln Mikael's dispyt med djävulen som mynnar ut i en kraftig tillrättavisning. «Mätte Herren tillrättavisa dig», vilket i sin tur är ett direkt citat ur Sak 3:2 — en av de vanligast förekommande bibelverserna i judisk magi.⁹

Bland majuskelhandskrifterna speglar Codex Ψ (044) en teologiskt kreativ skrivare som skapat en originell lösning på ett krux i Judasbrevet, nämligen den okända apostoliska profetian som omnämns i v. 18, som denne skrivare troligen förknippat med Jesu ord enligt aposteln Matteus om «detta [onda] släkte»: Folk från Nineve skall uppstå [ἀναστήσονται] vid domen tillsammans med detta släkte och bli dess dom. Ty de omvände sig vid Jonas förkunnelse [ἐἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ], men här finns något som är förmer än Jona (Matt 12:41; jfr Luk 11:32). Den unika texten i Judas 4 enligt Ψ (044) lyder: «Bland er har det nämligen nästlat sig in några människor om vilka det för länge sedan *förutsagts att de skulle fortsätta synda vid detta budskap* [προϋεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κήρυγμα ἄσεβειν], och senare i v. 18 ytterligare en unik läsart: De (apostlarna) sade till er: «I den yttersta tiden (på den yttersta dagen) skall smädare som drivs av sina gudlösa begär *uppstå* (ἀναστήσονται).

Det finns många andra exempel på intressanta manuskript och läsarter. I min avhandling belyses hela källmaterialet till Judas brev i form av över 500 grekiska handskrifter som redovisats i en textkritisk apparat med en kritiskt rekonstruerad text.¹⁰ I tidigare standardutgåvor presenteras vanligen ett litet urval av de viktigaste handskrifterna, som har selekterats fram genom olika

metoder. Dessa metoder kan nu utvärderas på ett nytt sätt sedan det fullständiga handskriftsmaterialet till en bok i Nya testamentet presenterats för första gången i historien. Det resonemang som ligger bakom min egen textrekonstruktion redovisas i en särskild kommentar där över 100 textkritiska problem och intressanta textvarianter diskuteras. En innovation i det sammanhanget är det nya rankingsystem av mer deskriptiv art än tidigare motsvarigheter, som tillämpats och som söker ge läsaren en samlad bild av bevisläget i fråga.¹¹ Jag använder fyra olika beteckningar i detta system:

- {e+i} Yttre och inre kritik stöder entydigt den antagna läsarten.
- {e>i} Yttre kritik stöder antagen läsart, medan inre kritik är tvetydig.
- {e<i} Yttre kritik är tvetydig, medan inre kritik stöder antagen läsart.
- {e=i} Yttre och inre kritik väger jämnt, eller alternativt, yttre kritik stöder en läsart, medan inre kritik stöder en annan läsart.

Morgondagens forskning

Under denna rubrik vill jag ta upp två områden inom textkritiken som jag själv skulle vilja ägna speciell uppmärksamhet åt i framtida forskning.

1. Är Nya testamentets text resultatet av en «ortodox korruption»?

Jag har givit några exempel från min egen forskning på hur enskilda handskrifers unika läsarter kan kopplas samman med specifika skrivares teologiska tänkande och textens reception i en

¹⁰ Tommy Wasserman, *The Epistle of Jude: Its Text and Transmission* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2006), 132–209.

¹¹ Det rankingsystem som tillämpats i UBS⁴ har av olika anledningar blivit starkt ifrågasatt genom åren. För en summering, se Kent D. Clarke, «Textual Certainty in the United Bible Societies' Greek New Testament», 105–133 i *Novum Testamentum* 44 (2002); och idem, *Textual Optimism: A Critique of the United Bible Societies' Greek New Testament* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997).

⁹ Joseph Naveh & Shaul Shaked, *Magic Spells and Formulae* (Jerusalem: The Magnes Press, 1993), 25; Charles D. Isbell, *Corpus of Aramaic Incantation Bowls* (Missoula: Scholars Press, 1975), 195; Christa Müller-Kessler, *Die Zauberschalentexte in der Hilfrecht Sammlung*. Jena (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004), 69.

viss kontext. Då infinner sig en större fråga, nämligen i vilken grad den nytestamentliga texten varit utsatt för medvetna teologiska förändringar under historiens gång. Är medvetna förändringar av teologisk art från skrivarnas sida en fråga om regel eller undantag? Här går meningarna starkt isär och denna fråga är på intet sätt löst.

En av de första exegeterna som sökte påvisa att skrivare av teologiska skäl gjort medvetna ändringar i texten var Johann Jakob Wettstein, som formulerade följande text-kritiska princip (bland en rad andra): «Av två läsarter bör den som verkar mer ortodox inte omedelbart föredras framför den andra».¹² De välkända Cambridgeforskarna B. F. Westcott och F. J. A. Hort, å andra sidan, avvisade helt denna princip och menade att det bland alla Nya testamentets tvivelaktiga läsarter inte fanns några spår av medveten korruption av dogmatiska skäl.¹³ Under senare tid har flera andra forskare uppmärksammat ämnet. Kenneth W. Clark hävdade t.ex. att vissa specifika läror förtrycks i somliga manuskript.¹⁴ Gemensamt för de flesta forskare har dock varit att de sett fenomenet som relativt begränsat till ett fåtal manuskript eller ett fåtal textställen.

Alldeles nyligen har emellertid en ledande exeget och textkritiker, Bart D. Ehrman, skrivit

¹² «Inter duas variantes lectiones ea, quae magis orthodoxa videtur, non est protinus alteri praeferenda» (Johann Jakob Wettstein, red., *Novum Testamentum Graecum* [2 vols.; Amsterdam: Dommerian, 1751–1752], 2:864).

¹³ »[E]ven among the numerous unquestionably spurious readings of the New Testament there are no signs of deliberate falsification of the text for dogmatic purposes» (B. F. Westcott & F. J. A. Hort, *Introduction to the New Testament in the Original Greek* [New York: Harper & Brothers, 1881], 282).

¹⁴ Kenneth W. Clark, «Textual Criticism and Doctrine», i *Studia Paulina: In Honorem Johannis de Zwaan* (Haarlem: De Erven F. Bohn, 1953), 52–65; idem «The Theological Relevance of Textual Variation in Current Criticism of the Greek New Testament», i *Journal of Biblical Literature* 85 (1966): 1–16. Jfr Peter M. Head, «Christology and Textual Transmission: Reverential Alterations in the Synoptic Gospels», 125–129 i *Novum Testamentum* 35 (1993): 108–9.

en liten bok om textkritik för lekmän, *Misquoting Jesus*, som kanske lite oväntat legat på New York Times bestsellerlista vecka efter vecka under en period mellan 2005–2006.¹⁵ I boken driver Ehrman den provocerande tesen att stora delar av den nytestamentliga texten har korruperats genom omedvetna och framförallt medvetna ändringar av skrivare, vilket på ett mer dramatiskt sett påverkat texten på centrala teologiska områden, såsom Jesu gudomlighet och Treenigheten, etc. Den mycket uppmärksammade boken är i sin tur en populariserad version av författarens monografi från 1993, *The Orthodox Corruption of Scripture*.¹⁶

En grundförutsättning för Ehrmans tes är hans syn på tidigaste kristendomen där han i stort ansluter sig till Walter Bauer som i sin klassiska studie, *Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum*, hävdade att den tidiga kristna kyrkan under de tre första århundradena inte bestod av en «ortodox» huvudfåra från vilken olika heretiska minoriteter utvecklade sig och konkurrerade.¹⁷ Bauer menar istället att den tidiga kristenheten bestod av ett antal olika formeringar med divergerande läror och praxis, utan att någon grupp utgjorde en klar majoritet. Det som senare stämplades som «heresi» i vissa regioner kunde alltså t.o.m. vara tidigare former av kristendom som sedermera trängts undan.

I sin monografi sätter Ehrman så in Nya testamentets skrivare i denna historiska process och benämner dem i ett kapitel «The Orthodox Corruptors of Scripture».¹⁸ Han menar att den diver-

¹⁵ Bart D. Ehrman, *Misquoting Jesus: The Story of Who Changed the Bible and Why* (San Francisco: Harper, 2005).

¹⁶ Bart D. Ehrman, *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament* (Oxford/New York: Oxford University Press, 1993). Jfr även Ehrmans student, Wayne C. Kannaday, *Apologetic Discourse and the Scribal Tradition Evidence of the Influence of Apologetic Interests on the Text of the Canonical Gospels* (Atlanta: Society of Biblical Literature; Leiden: Brill, 2004).

¹⁷ Walter Bauer, *Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum* (BHT 10; Tübingen: Mohr, 1907).

¹⁸ Bauer, *Orthodox Corruption*, 274.

sifiering av grupper inom tidig kristenhet med sina varierande sociala strukturer, praktiker och trosuppfattningar motsvaras av det spektrum av individer som kopierade handskrifterna. Han menar att texten på ett tidigt stadium påverkades av dessa skrivare som gjorde medvetna ändringar utifrån den lära som de uppfattade som ortodox. Så anför Ehrman en imponerande rad av exempel på sådan «ortodox korruption» i Nya testamentet där han grupperar olika typer av «ortodox korruption» under rubrikerna:

Anti-Adoptionist Corruptions of Scripture
 Anti-Separationist Corruptions of Scripture
 Anti-Docetic Corruptions of Scripture
 Anti-Patristic Corruptions of Scripture¹⁹

I min egen forskning på Judasbrevet har jag fått ta ställning till möjliga exempel på sådan korruption i detta brev.²⁰ Ett misstänkt ställe återfinns i vers 4b, där min rekonstruerade text, i likhet med NT 81, i svensk översättning lyder, «vår ende härskare och herre, Jesus Kristus». Problemet med den grekiska frasen är huruvida båda leden refererar till Jesus Kristus eller om «härskare» är ett epitet till Gud, så att endast det senare ledet refererar till Jesus Kristus, vilket skulle ge den fullt möjliga översättningen, «vår ende härskare [Gud] och herren Jesus Kristus». Faktum är att majoriteten av handskrifter här sätter in «Gud» efter «härskare». En kommentator av texten, Charles Landon, hänvisar till Ehrmans arbete och hävdar att den kortare läsarten är resultaten av en medveten utelämnning av «Gud» av «anti-adoptionistiska ortodoxa skrivare som inte ville att Gud och Jesus skulle framstå som två separata personer».²¹

När Wettstein formulerade sin ovan nämnda princip så anförde han intressant nog just detta textställe som ett exempel där principen kan tillämpas, men föredrog läsarten utan «Gud» som den mindre ortodoxa.²² Detta paradoxala exem-

pel visar hur svårt det är att i praktiken tillämpa denna princip och avgöra vad som är den minst «ortodoxa» läsarten. Det pekar i sin tur på ett problem som flera textkritiker uttryckt när man diskuterat hur man egentligen skall gå tillväga för att pröva Bart Ehrmans övergripande tes. Hur skall man få reda på om Ehrman och andra «läst in» olika slag av ortodoxa korruptioner i texten, utan att de finns där.

Ett annat ställe med koppling till Judasbrevet som Ehrman själv anför som exempel på «anti-adoptionist corruption» är 1 Kor 10:9, «Och låt oss inte sätta Herren på prov som många av dem gjorde; de föll offer för ormar» (NT 81). Vår svenska översättning följer här några goda handskrifter som stöder «Herren» (Σ B C P 33 *al*), men majoriteten av textvittnen, inklusive en rad viktiga handskrifter, stöder «Kristus» (ϕ⁴⁶ D F G Ψ 424 1241 1739 *Byz*), medan endast tre handskrifter har «Gud» (A 81 1883). Ehrman menar att läsarten «Kristus» (som föredras i standarutgåvan Nestle-Aland 27) är en typisk ortodox korruption och uttrycker en önskan att «kristna» det Gamla testamentet:

It is precisely this proclivity to Christianize the Old Testament ... that makes the more commonly attested reading [«Kristus»] of 1 Corinthians 10:9 so suspect. ... This means that the reading that is preserved widely among the Alexandrian witnesses [«Herren»] otherwise understood to be superior (e.g. Σ B C 33) is, in fact, original. The text was changed by proto-orthodox scribes who saw «Christ» as the one who exercised divine prerogatives even during the days of the Exodus.²³

Det intressanta är att ett likande problem återfinns när man kommer till Judasbrevet v. 5, där läsarna går isär om vem det var som räddade folket ut ur Egypten. Majoriteten av handskrifter lyder «Herren», några få «Jesus» (A B 33 81 323 1739 *pc*) eller «Gud» (C2 442 621 623 1845 *pc*), medan ϕ⁷² här som sagt har «Gud Kristus». Det är intressant att manuskripten A och 81, som är bland de fåtal i Judas 5 som lyder «Jesus», är praktiskt taget ensamma i 1 Kor 10:9 om läs-

¹⁹ *Ibid.*, ix.

²⁰ Tommy Wasserman, *The Epistle of Jude: Its Text and Transmission* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2006).

²¹ Charles Landon, *A Text-Critical Study of the Epistle of Jude* (JSNTSup 135; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), 65 (min övers.).

²² I sammanhanget anklagar Wettstein Theodor Beza för att denne accepterat den «ortodoxa» läsarten (*Novum Testamentum Graecum*, 2:864).

²³ Ehrman, *Orthodox Corruption*, 90.

arten «Gud». Det synes här som om helt motstridiga tendenser gör sig gällande om man relaterar frågan om ortodox korruption till de enskilda manuskripten.

Det är just denna insikt som givit mig en idé om hur Ehrmans tes om en genomgripande ortodox korruption kan testas. Jag skulle vilja undersöka på vilket sätt de olika tendenserna som Ehrman beskrivit gör sig gällande i de enskilda manuskripten. Jag har själv beskrivit ett enskilt manuskript, P⁷², som definitivt uppvisar en påtaglig «kristologisk» tendens (jfr varianten i Judas 5 ovan).²⁴ Jag tror vidare att enstaka ställen i Nya testamentet säkerligen har påverkats av skrivare som gjort medvetna förändringar av teologiska skäl, men jag misstänker att på det hela taget har den främsta motivationen varit att troget kopiera den text de hade framför sig i sitt exemplar, men att mer sporadiska ändringar uppkommit på sina ställen i manuskripten, kopierats vidare, och ackumulerats i den process som utgör Nya testamentets texthistoria.

Ehrman har benämnt de individuella skrivarna som «orthodox corruptors» och tillskrivit dem olika tendenser, men problemet är att han i sin långa rad av exempel på olika slags korruption inte undersökt frågan om hur de olika slagen av tendenser fördelar sig på individuella manuskript. Jag vill alltså undersöka samtliga Ehrmans exempel och flera andra misstänkta ställen som jag identifierar eller som anförts av andra forskare. Om det visar sig att de enskilda manuskripten uppvisar enhetliga tendenser när alla ställen undersöks i förhållande till de fyra slagen av korruption som Ehrman definierat, så bekräftar hans tes. Men om de individuella manuskripten uppvisar helt motstridiga tendenser så tycks Ehrmans tes om att en programmatisk ortodox korruption pågått i stor skala vara mindre trolig, eftersom det inte finns entydiga spår av sådan korruption hos enskilda skrivare. Det är i detta sammanhang också lämpligt att undersöka frågan i relation till större textfamiljer och texttyper. Ett liknande tillvägagångssätt använde sig C. K. Barrett av när han prövade Eldon J. Epps specifika tes om en anti-semitisk tendens i Codex Bezae, när han tog fram exem-

pel på för handskriften specifika läsarter som visade på rakt motsatt tendens.²⁵

Sammanfattningsvis kan sägas att detta forskningsfält är nära kopplat till den övergripande frågan om «ortodoxi» och «heresi» i tidig kristendom och ansluter på så sätt till den forskning som pågår i Nya testamentet vid CTR i Lund om kristen identitet i det första århundradet.²⁶

2. Digitalisering — en explosionsartad utveckling

En orsak till den situation jag beskrivit i inledningen — att manuskriptbeteckningar för läsaren oftast förblir små abstrakta symboler i nedre marginalen — är att själva handskrifterna länge varit relativt otillgängliga. Det är i praktiken omöjligt att resa runt halva jorden för att undersöka de fysiska manuskripten. Några enstaka värdefulla handskrifter finns utgivna i dyra faksimilutgåvor. Annars får den enskilde forskaren beställa manuskriptkopior på mikrofilm ifrån olika institutioner vilket kan vara en kostsam och tidskrävande procedur. De stora handskriftssamlingarna från Athos, Patmos och Sinai är i princip endast tillgängliga på mikrofilm vid Institut für neutestamentliche Textforschung (INTF) i Münster, som har en i det närmaste komplett mikrofilmssamling och även är ansvariga för den officiella listan över grekiska nytestamentliga handskrifter.²⁷ Men denna situation håller dock på att förändras i snabb takt. I vår elektroniska era håller mikrofilmen som standard medium för manuskriptfotografering på att undanträngas — en smärre revolution äger rum som stavas *digitalisering*.²⁸ Genom den nya tekniken kan man nå betydligt högre bildkvalitet och t.o.m. öka läsbarheten hos skadade manuskript och palimp-

²⁵ C. K. Barrett, «Is There a Theological Tendency in Codex Bezae», i *Text and Interpretation* (red. Ernest Best & Robert Wilson; Cambridge: Cambridge University Press, 1979), 15–27.

²⁶ Se vidare <http://www.teol.lu.se/nt/identitet/>.

²⁷ Kurt Aland *et al.*, *Kurzgefasste Liste der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments* (Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1994). Listan uppdateras fortlöpande med nya handskrifter i en speciell nätupplaga: http://www.uni-muenster.de/NTTextforschung/KgLSGI06_12_12.pdf.

²⁴ Tommy Wasserman, «Papyrus 72», 152–54.

sester. Detta sker till radikalt lägre kostnader och dessutom ökas tillgängligheten genom att bilderna ofta läggs ut på Internet på respektive institutions hemsidor eller publika databaser.

Just nu pågår alltså på många håll olika digitaliseringsprojekt som kommer att medföra att en stor andel av de nytestamentliga handskrifterna blir allmänt tillgängliga genom några få dattorklick. Nedan följer några exempel på redan tillgängliga digitaliserade manuskriptsamlingar som innehåller bilder och beskrivningar av nytestamentliga handskrifter:

1. Advanced Papyrological Information System (APIS)

<http://www.columbia.edu/cu/lweb/projects/digital/apis/index.html>

APIS är ett samarbetsprojekt mellan ett antal, främst nordamerikanska, institutioner.²⁹ Columbia University Libraries är värdar för själva databasen som bl.a. innehåller ca ett dussin nytestamentliga papyrus- och majuskelhandskrifter.

2. POxy: Oxyrhynchus Online

<http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/>

Egypt Exploration Society står bakom denna webbplats som innehåller en utställning om Oxyrhynchus papyrerna. I den tillhörande databasen ingår bilder och beskrivningar på 14 nytestamentliga papyrer.

3. The Digital Scriptorium

<http://www.scriptorium.columbia.edu/>

The Digital Scriptorium är ett samarbetsprojekt mellan flera institutioner i Nordamerika som till-

sammans byggt upp en databas med manuskript från medeltid och renässans. I denna samling ingår nio nytestamentliga handskrifter.³⁰

4. The Goodspeed Collection of New Testament Manuscripts

<http://goodspeed.lib.uchicago.edu/>

Denna samling som tillhör University of Chicago Library innehåller 11 nytestamentliga handskrifter.³¹ På websidan kan man även ladda ner en publicerad utställningskatalog.

5. Centre for the Study of New Testament Manuscripts (CSNTM)

<http://www.csntm.org/>

Detta institut med säte i Frisco, Texas har lagt ut bilder på 11 nytestamentliga handskrifter (varav 9 handskrifter ingår i INTF:s samling som är utställd på Bibelmuseum i Münster). Men fler handskrifter är på väg då man under en expedition till Istanbul 2004 fotograferat ytterligare 30 handskrifter som ingår i Ekumeniska Patriarkatets i Konstantinopel handskriftssamling.

6. Early Manuscripts at Oxford University

<http://image.ox.ac.uk/>

Denna digitala samling från University of Oxford inkluderar två nytestamentliga handskrifter som förvaras i Magdalene College.

²⁸ Se vidare Carl W. Griffin, «Digital Imaging: Looking Toward the Future of Manuscript Research», i *Currents in Biblical Research* 5 (2006): 58–72.

²⁹ Intressant nog har Lunds universitetsbibliotek nyligen skrivit avtal med APIS om en digitalisering av papyrussamlingen i Lund som i stort sett varit bortglömd sedan 1930-talet. Samlingen innehåller ca. 800 grekiska papyrer varav 50 är utgivna. En inventering och katalogisering av samlingen i Lund pågår. Jag håller själv på att gå igenom samlingen för att söka efter manuskript som kunde vara av intresse att editera. Dock är chanserna ytterst små att påträffa en nytestamentlig text.

³⁰ Åtta av handskrifterna är registrerade med Greg.-Aland nummer. Jag har gjort INTF i Münster uppmärksamma på den nionde handskriften, som är ett fragment som används i inbindningen till Plimpton MS 014 (Columbia University Rare Book and Manuscript Library). Institutet har förvånande nog svarat med att fragmentet är för litet för att registreras. Jag har vidare meddelat INTF att två av handskrifterna, Greg.-Aland 2641 och 2642, tillhörande University of California, har flyttats från Berkeley till Davis.

³¹ En av dessa, Ms. 972 (Greg.-Aland 2427) även känd som *Archaic Mark*, ansågs ha en oerhört värdefull text som var nära släkt med Codex Vaticanus. Stephen Carlson har dock i ett föredrag vid SBL Annual Meeting i Washington, 21/11 2006 «The Nineteenth-Century Exemplar of «Archaic Mark» (MS 2427)» bekräftat tidigare misstankar om att manuskriptet är en förfälskning. Ironiskt nog var det p.g.a. ett forskningsprojekt kring denna handskrift som digitaliseringen av hela samlingen kom till stånd.

Ett annat stort projekt, *The Codex Sinaiticus Project*, syftar till att digitalisera en av världens mest dyrbara handskrifter, Codex Sinaiticus.³² Denna kodex är världens äldsta helbibel från ca 350 e.Kr. (Codex Vaticanus av ungefär samma ålder är inte helt komplett). Kodexen är idag uppdelad på fyra institutioner, Katarinaklostret (Sinai, Egypten), British Library, universitetet i Leipzig och nationalbiblioteket i Ryssland. Ett team från dessa institutioner arbetar i ett unikt samarbetsprojekt för att återföreina kodexen i virtuell form. I planerna ingår att göra kodexen allmänt tillgänglig på World Wide Web med hjälp av den allra senaste teknologin.³³ I detta projekt ingår också att framställa digitala transkriptioner, d.v.s. så exakta representationer som möjligt i textform med särskilda koder, eller «tags» för att representera olika fenomen i handskriftstexten, t.ex. en rättelse, en marginalanteckning, etc.³⁴ Genom att handskifterna på detta sätt transkriberas och kodas, mer eller mindre detaljerat, öppnar sig helt nya möjligheter för textforskarna att utföra kollationeringar och sökningar efter specifika fenomen i enskilda handskrifter eller större grupper av manuskript.³⁵ Även sådana databaser av digitalt transkriberade manuskript har gjorts tillgängliga på Internet.³⁶ I slutändan medför detta att även framtidens standardutgåvor med kritisk text och

apparat anpassas till det digitala formatet. Sålunda håller INTF på att utveckla den digitala versionen av Nestle-Aland som beräknas komma ut under 2008.³⁷ Det slutgiltiga målet är naturligtvis att samtliga nytestamentliga handskrifter digitaliseras.³⁸ Enligt uppgift från en tidigare medarbetare vid INTF finns även planer på att den officiella listan över handskrifter, *Kurzgefasste Liste*, skall bli helt digital och fungera ungefär som Wikipedia där användare skall kunna gå in och redigera handskriftsposter.³⁹

På svensk mark pågår en rad digitaliseringsprojekt. Nyligen har t.ex. samtliga medeltidshandskrifter i Lunds universitetsbibliotek digitaliserats, men i samlingen ingår inga nytestamentliga handskrifter.⁴⁰ Till dags dato har ingen nytestamentlig handskrift i Sverige digitaliserats. Enligt den officiella listan finns totalt femton grekiska nytestamentliga handskrifter registrerade i Sverige:

Uppsala universitetsbibliotek

Gr. 1 (s. 3–182) = Greg.-Aland 441

Gr. 1 (s. 183–440) = Greg.-Aland 442

³⁷ Se <http://nestlealand.uni-muenster.de/>.

³⁸ Ett avgörande steg i denna riktning togs i samarbetsprojektet mellan Patriarchal Institute of Patristic Studies (PIPS) i Thessaloniki och Ancient Biblical Manuscript Center (ABMC) i Claremont, som innebär att världens största samling av grekiska nytestamentliga och patristiska handskrifter i klostrena på Athos skulle digitaliseras. Av olika skäl måste dock projektet avbrytas under 2004. Se notisen «Mt. Athos Closes», 8 i *The Folio* 22/2 (2005): 8.

³⁹ Listan är i stort behov av uppdatering. Se Tommy Wasserman, «Some Bibliographic Notes on New Testament Manuscripts», i *Novum Testamentum* (under tryckning 2007).

⁴⁰ Se St. Laurentius digital manuscript library, <http://laurentius.lub.lu.se/>. Av särskilt intresse i samlingen är Medeltidshandskrift 54 som innehåller sex tänkespråk ur *Apophtegmata Patrum* (*Collectio systematica*). Handskriften är skänkt av ingen mindre än Adolf Deissmann som ofta besökte Skandinavien. Per Rönnegård, doktorand i NT vid Lunds universitet, planerar inkludera bilder och transkriptioner av handskriften i sin kommande avhandling som behandlar bibelbruk hos ökenfäderna.

³² Se <http://www.itsee.bham.ac.uk/projects/sinaiticus/index.htm>.

³³ British Library har t.ex. alldeles nyligen utvecklat en speciell applikation, «Turning the Page» som innebär att hemanvändaren kommer kunna uppleva handskriften i tre-dimensionellt format (zooma in sidor, snurra boken, etc) och med en sofistikerad animerad sidbläddringsfunktion anpassad efter handskriftens aktuella material och vikt, etc.

³⁴ För en detaljerad beskrivning av dylik kodning med utförliga exempel ur arbetet med Codex Sinaiticus, se David Parker, «Through a Screen Darkly: Digital Texts and the New Testament», 395–411 i *Journal for the Study of the New Testament* 25 (2003).

³⁵ I mitt eget arbete på Judasbrevet har jag på samma sätt transkriberat och kodat 560 handskrifter med hjälp av den programvara som blivit en standard inom nytestamentlig textforskning och som medger att filerna kan inkorporeras i gemensamma databaser.

³⁶ Se <http://nttranscripts.uni-muenster.de/>.

Gr. 4 = Greg.-Aland 899
 Gr. 9 = Greg.-Aland 900
 Gr. 11 = 1852
 Gr. 12 = 901
 Gr. 13 = 902
 Gr. 67 (fol. 86–121) = 11950
 Gr. 68 = 1949
 Gr. 69 = 1950
 Gr. 73 = 11256

Göteborg universitetsbibliotek

Cod. Gr. 2 = 2288
 Cod. Gr. 3 = 2441

Linköpings stiftsbibliotek

T. 14 = 1851
 T. 277 = 2600

De grekiska handskrifterna i samlingen i Uppsala är beskrivna i en äldre katalog från slutet av 1800-talet av fransmännen Charles Graux och Albert Martin som upptar alla då kända grekiska handskrifter i Sverige.⁴¹ I övrigt har bl.a. Stig Y. Rudberg givit en summarisk beskrivning på svenska där han också kort berör de nytestamentliga manuskripten.⁴² Sedan förekommer några få arbeten om de enskilda handskrifterna.⁴³ De spännande berättelserna om hur dessa handskrifter förvärvades av stora svenska resenärer och äventyrare som Johan Gabriel Sparwenfeld (1655–1727), Jacob Jonas Björnståhl (1731–1779), och Adolf Fredrik Sturzenbecker (1757–1783) tål att berättas igen i samband med en fullödlig och samlad beskrivning av de nytestamentliga handskrifterna i Sverige.

Göteborgshandskrifterna är upptagna i något senare kataloger.⁴⁴ Den officiella listan (*Kurzge-*

fasste Liste) anger felaktigt att handskrifterna i Göteborg finns i Göteborgs Stadsbibliotek. De ingår numera i universitetsbibliotekets handskriftssamling. Den första handskriften, Cod. Gr. 2, var tidigare registrerad som Greg.-Aland 1944. Den hade införskaffats av professor Wilhelm Lundström till Göteborgs Stadsbibliotek från ett antikvariat i München. Det uppdagades så småningom att den härstammade från Biblioteca Estense i Modena där den bildat en enhet med Gr. 13, a.U.2.14 (II A 13). På den sista sidan av Modenadelen, som jag för övrigt kollationerat då den innehåller Judasbrevet, börjar Romarbrevet men texten avbryts i 1:5, för att fortsätta i Göteborgsdelen. Tydligt hade en bokbindare misstagit sig då delarna bundits i två band och det senare bandet kom alltså att separeras från Modenasamlingen.⁴⁵ Göteborgshandskriften omregistrerades sedermera så att båda delarna blev registrerade såsom Greg.-Aland 2288.⁴⁶ Linköpings stiftsbibliotek förvärvade redan 1757 en nytestamentlig handskrift, T. 14, ur ärkebiskopens Eric Benzelius d.y. (1653–1743) kvarlåtenskap, medan den andra handskriften, T. 277, förvärvats på senare tid.⁴⁷

Förutom dessa femton registrerade handskrifter har jag nyligen helt oväntat funnit en sextonde handskrift i Nationalmuseums samling i Stockholm. Det rör sig om en evangeliehandskrift från 10/1100-talet som troligen härstammar från Konstantinopel. Handskriften som

⁴⁴ Tönnes Kleberg, *Catalogus codicum Graecorum et Latinorum bibliothecae Gotoburgensis* (Göteborg, 1941); J. Viktor Johansson, *Göteborgs stadsbiblioteks handskriftssamling. En översikt* (Göteborg, 1996). Den senare katalogen härrör också från 1941.

⁴⁵ Se vidare Tönnes Kleberg, «Eine aus Modena stammende Göteborger Handschrift der Paulinischen Briefe», 278–281 i *Eranos* 52 (1954)

⁴⁶ Lundström förvärvade för privat räkning även den andra Göteborgshandskriften, av en K. F. Hiersemann i Leipzig 1920 men skänkte den femton år senare till biblioteket. Se Kleberg, *Catalogus*, 4.

⁴⁷ Se vidare Graux & Martin, *Notices sommaires*, 71–76; Allan Ranius, *Handskriftssamlingen vid Linköpings stiftsbibliotek: katalog* (Linköping, 1986), 22; Hjalmar Frisk, «Fem nyförvärvade grekiska manuskript», 45–51 i *Linköpings biblioteks handlingar* 1,3 (1922).

⁴¹ Charles Graux & Albert Martin, *Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède* (Paris, 1889), 28–70.

⁴² Stig Y. Rudberg, «Något om de grekiska handskrifterna i Uppsala universitetsbibliotek» 181–186 i *Corona amicorum. Studier tillägnade Tönnes Kleberg* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1968).

⁴³ Se t.ex. Birger Gerhardssons, «Ein griechisches Lektionar in Uppsala» 72–88 i *Svensk Exegetisk Årsbok* 24 (1959) (Gr. 73).

senare kompletterats med mäterliga illuminationer av evangelisterna registrerades en gång som Greg.-Aland 1049 då den ännu befann sig i klostret Kutlumiou på Athos (Kutlumusiou, 70), men försvann senare från klostret och har av textkritiker ansetts vara försvunnen. Nu har alltså handskriften dykt upp i Nationalmuseums samling (NMB 1961).⁴⁸ Handskriften köptes in på en Sotheby aktion 1955 av en svensk direktör, Sven Ericsson, som tretton år senare skänkte den till Nationalmuseum. Texten har aldrig undersökts i detalj, men jag ämnar nu kollationera delar av handskriften bl.a. åt det internationella projektet *Principio*.⁴⁹ I Nationalmuseums samling finns för övrigt ett enstaka illuminerat blad (utan text) som med största sannolikhet skurits ur en bysantinsk evangeliekodex.

I framtiden skulle jag gärna verka för att samtliga grekiska nytestamentliga handskrifter i Sverige digitaliseras med tillhörande dokumentation. Jag har i ett brev till handskriftsavdelningen på Uppsala universitetsbibliotek gett ett sådant förslag, vilket mottagits med intresse.

⁴⁸ Handskriften har kort beskrivits i en katalog över illuminerade handskrifter i Nationalmuseum. Se Carl Nordenfalk, *Bokmålningar från medeltid och renässans* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1979), 22–25; jfr även Elisabet Piltz, «Drei illuminierte Tetraevangelia in schwedischem Besitz» 203–209 i *Byzantinoslavica* 48 (1987), 208–209.

⁴⁹ *Principio* är ett samarbetsprojekt mellan SBL:s International Greek New Testament Project (IGNTP) som nu drivs av Institute for Textual Scholarship and Electronic Editing (ITSEE) i Birmingham och INTF i Münster och kommer resultera i en omfattande utgåva av Johannes evangelium.

Man har inlett digitalisering av andra delar av handskriftssamlingarna.⁵⁰ Vad gäller bibelhandskrifter har man för övrigt digitaliserat en faksimilutgåva av den gotiska Codex Argenteus (Silverbibeln) och utvecklat en digital tredimensionell modell av bandet till kodexen.⁵¹

De allra intressantaste nytestamentliga handskrifterna i Sverige ur textsynpunkt är annars Uppsala Gr. 1 (Greg.-Aland 442) och Gr. 11 (Greg.-Aland 1852). De representerar den tidiga nytestamentliga text eller texttyp som brukar benämnas «alexandrinsk», medan de övriga (förutom NMB 1961 som inte undersökts) i hög grad reproducerar den senare bysantinska texten — den bysantinska kyrkans officiella text som så småningom kom att dominera texttraditionen. Således vore det av stort värde om de två uppsalahandskrifterna transkriberades fullständigt så att texterna blev tillgängliga i digitalt format. Ett sådant arbete fortgår redan vid institutet i Münster, men kommer inte att bli klart inom överskådlig tid, eftersom man där arbetar med en bok i Nya testamentet i taget och därför endast transkriberat aktuella delar av dessa handskrifter. I samband med ett större digitaliseringsprojekt av de nytestamentliga handskrifterna i Sverige vore det även lämpligt att ge en längre samlad redogörelse för handskrifternas proveniens och historia.

⁵⁰ Se <http://www.ub.uu.se/arv/special/hand.cfm>.

⁵¹ Se <http://www.ub.uu.se/arv/codex.cfm>.

Summary

After a brief summary of the general state of textual criticism, the article describes some recent developments in the field from the starting point of the author's own research on the textual tradition of Jude's Letter. In particular, the increasing interest in individual manuscripts and their contexts is discussed. The existence of unique textual variants in individual manuscripts, representing a particular reception of the text, point to the larger question to what degree the theology of the scribes has affected the New Testament text: Has the New Testament text been subject to an «orthodox corruption», as suggested by Bart D. Ehrman? A concrete methodological proposal is offered in order to test Ehrman's thesis. Finally, another development is outlined, that has begun to revolutionize the field of manuscript study on a major scale, namely digitization. In Sweden there are at least 16 Greek New Testament manuscripts, the digitization of which is highly desirable.